

Mööda kodukanali radu

Loodusesõprade piirkondlik kokkutulek Väänas

Eesti Looduskaitse Seltsi Tallinna ja Keila osakondade traditsiooniline kokkutulek toimub 7. ja 8. juunil Väänas Tallinna Kalinini rajooni osakonna korraldusel. Organiseerijate hulgas on seekord ka Eesti Raamatühingu Tallinna osakond.

Kokkutulek avatakse täna kell 12. Esimesel päeval peetakse ettekanded. Eesti NSV Ministrite Nõukogu põllumajandus- ja varumisosakonna juhataja, ELS-i Tallinna osakondade koordineeriv esimees Guido Taliäär räägib teemal «40 aastat Nõukogude Eestit», Eesti Looduskaitse Seltsi esimene aseesimees Jaan Eilart «Sada aastat nõukogude looduskaitse ühe rajaja akadeemik V. Sukatšovi sünnist». RPI «Eesti Maachitusprojekti» projekti peainsener Taso Tammperre selgitab Vääna puhkealade planeerimise probleeme. Tallinna Pedagoogilise Instituudi õppejõud Mart Mäger tutvustab Eesti kirjanike looduslühikirjat.

Järgneb looduskaitsete aktiivi autasustamine.

Õhtupoolset osa alustab J. Tombi nim. Kultuuripalee rahvamuusikakontsert. Õhtuse lõppeks on kohtumine Eesti NSV Looduskaitse Seltsi auliikme kirjanik Erni Krusteni ja Eesti Raamatühingu esimehe Aadu Hindiga.

Pühapäeval, 8. juunil algusega kell 9.30 tehakse õppekursioon Vääna ürgorus, mida juhendavad Eesti NSV TA Geoloogia Instituudi teadurid Hella Kink, Ülo Heinsalu ja Avo Miidel ning Eesti NSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi inspektor Tiit Sillaots, ELS-i esimene aseesimees Jaan Eilart ja Tallinna kodu-uurija Oskar Kuningas.

Kokkutulek lõpetatakse Türisalu pangal.

Kokkutulekule saab sõita bussiga nr. 118 kuni Vahiküla peatuseni.



Türisalu pank

H. Uusi foto

UUS LOODUSE ÕPPERADA

EESTI NSV LOODUSKAITSE SELTSI TALLINNA JA KEILA OSAKONDADE KOKKUTULEKU PUHUL ON MEIE KODUKANALIS KAVANDAMISEL UUS LOODUSE ÕPPERADA. SELLE ALLJÄRGNEVA ESIALGSE VARIANDI ON KIRJELDANUD GEOLOOGID O. HEINSALU, H. KINK JA A. MIIDEL, KODU-UURIJA H. KURBA, LOODUSKAITSEINSPEKTOR T. SILLAOTS, ANDMEID ON LISANUD J. EILART JA P. PARKMA.

1. Teekond algab Tuugamannist ja võimaldab kõigepealt tutvuda ümbruskonna metsadega.

Vääna jõe paremkaldal on liidsetest aegadest lajunud suured metsamassiivid. Veel lähedases minevikus elanud neis metsades huntide jäljed. Tänapäevaks on maastikupilt tunduvalt mitmekesislunud, kuid terviklik metsamassiiv hõlmab veel praegugi poolteist tuhat hektarit.

Vahiküla joastikust pärivoolu pole mulla lähtematerjaliks enam paas, vaid kiindlahe täitnud liivad. Seetõttu valitsevad siinkandis männikud. Jõe poole liikudes tuleb puistu koosseltsi ka kuuse ja kaske. Jõe orus lisanduvad veel hall lepp, haab ja toomingas. Metsa liigiline koosselts on tänapäevaks tugevasti inimtegevusest mõjustatud. Männikutes kasvab valdavalt kase- ja kuusenõorendik. Kui esialgu püüti neid alasid männiga metsastada, siis pöörasid kahjustuste tõttu see elõnestunud ja nüüd on sellest loobutud.

Valitsevad nõmme- ja palumetsad, toltalnetevaseemal liivad, sambliku ja kanarbiku, liigisketel maadel rabastuva kanarbiku männikud. Pisut viljakamat liivadel kasvavad pohla- ja mustikamännikud või ka männi-kuuse ja männi-kuuse-

kase segametsad. Liignisketel aladel on rabastumustikamännikud ja -segametsad.

Et liivapinnas pole toltalnetevaseemal, on puistute boniteet põhiliselt III ja puud siin eriti silmapaistvaid dimensioone ei saa. Vaid kohati on II boniteedi puistuid. Liignisketel aladel on puistute boniteet vaid IV ja isegi V.

Puistute tootlikkuse tõstmiseks on 60. aastate algul siia rajatud kuivendussüsteem. Tänaseks on kraavivõrk juba amortiseerunud ja vajab korramist. Siinseid metsad kuuluvad Tallinna haljasvööndi parkmetsade majandusüksusse. Siia on rajatud jalteed ja paigaldatud istepinke.

2. Kella kn-s asuv Vääna mõisahoone, kõrvalhooned, linnus ja park kui arhitektuurimälestis 18.—19. sajandist.

Vääna mõisa mainitakse esmarkordselt dokumentides 1325. a. olemasoleva läänimõisana.

Vääna mõisahoone väliahtamine käesoleva ajani säilinud ilmes toimus 19. sajandil.

Suhteliselt madal ja pikk peahoone on stiililt barokne. Hoone mõlemas otsas on kuppelkatusega rõtundid, mis oma stiililt erinevad peahoonest. Lähenedes klassitsismile. Ilmselt on need ehitatud hiljem iseseisva ehitusena, hiljem aga ühendatud värvate galeriidega (n. u. 19. saj. II poolel).

Lõunafassaadilt on järgitult kadunud suur tsentraalne rõdu. Rõdu oli neljale raidkivisambale toetuv kogu hoone kaarakendega keskosa haarav katustatud ehitus.

Hoone profileeringuga või eenduvad detailid on raidkivist, samuti soklikate ja peasissepääsu paviiljoni detailid.

Ruumide kunagisest sisekujun-

dusest on säilinud mõned kolmeosalise tahveldusega tihukused. Osad ruumid on säilinud stukk-karniise läänepoolisel rotundil on alles klassitsistlik laemaling.

Park on rajatud 19. saj. keskel. Huvitavam osa pargist asetseb endise peahoone ja k. nagise kasvahoone vahelisel alal. Parki ümbritsevad tiigid. Peahoone sissekäigu eest algav aas lõpeb vasakule jääva omaaegse linnuse varemetega. Nende baasil kujundati 19. saj. parkidele väga iseloomulik roheluse uppuv varemete ansambel.

Endise linnuse kohta pole seni mingeid arhivimaterjale leitud.

4. Tõlinõmme karstiala.

Vääna pargist 1,2 km edela pool on loopealse suur kurisu, kus kaob Tõlinõmme järvest tulev oia maa alla. See 6,5 ha suurune ja enamasti alla 1 m sügavune mudase põhjaga järvasub kurisust umbes üks kilomeeter loode pool. Kurisu on lameda põhjaga, üle 20 m lai ning 2,5 m sügav. Ta üheks servaks on paari meetri kõrgune vertikaalne lubjakivist sein, mis on moodustunud vanasti pae mürdmisest. Paeseinas näeme mitut lõhe, mis neelavadki vee. Peamine neeldumiskoht on 10 sm kõrgune ja 3 m laiune karstikanali ava.

Vääna kurisu neelamisvõime ulatub üle 120 liitri sekundis; see on üks suuremaid Harju rajooni läänosas. Siit algav maaalune oia voolab kirde suunas ja väljub mitmes kohas allikate-na Vääna ürgoru veerul. Neist kõige suuremad asuvad Kuusiku talu juures tiigi põhjas.

Vee liikumise suuna uurimiseks kahjutu värvaine fluoretsiiniaga on näidanud, et salajõe vooluteed hargnevad maa all lehvikuna. mistõttu allikate front on ligi kilomeeter pikk. See kinnitab veenvalt, et analoogilistes tingimustes võivad mõnel pool maa alla voolavad saastunud pinnaveed halvendada põhjavee kvaliteeti laial alal.

Vääna maa-aluse oia vooluteede kohal latub kuiv kadakane loopealne, mille siinset tüüpi on meie loodude esimene väljapaistev uurija Gustav Vilbaste nimetanudki karstiloos. Langetuslehtreid siin veel tekkinud ei ole, kohati leidub vaid avalõhesid ja karstilõhukest.

6. Vetekaitse probleemidest Ranna sohvoois.

Loode-Eestit iseloomustab hästi väliakujunenud endiste pangalahtede (ürgorgude) lalaldane levimine Harkus, Väänas, Kellas im. Nimetatud eraldavad Rannamõisa ja Humala panga neemikud — paemaad. Seega paiknevad Ranna sohvoois maad võrdlemisi keerulistes hüdroloogilistes tingimustes.

Majandi maaparandusfondi maad asuvad põhiliselt ürgorgudes, mis aga valdavalt toituvad põhjaveest. Seepärast on nendel maadel raskendatud taimikasvatuseks optimaalse veerežiimi tagamine. Ohtlasi ohustab puhta

allikavee ärajuhtimine põhjaveeressursse. Põhjaveetoitealade — paemaade — kuivendamine on aga seotud veeressursside taastumise vähendamise. Nendes küllaltki keerulistes hüdroloogilistes tingimustes oleks vajalik põllumajandusmaastiku optimeerimisel igati arvestada vetekaitse nõuetega. Üheks sellealaseks positiivseks lahenduseks on kõigi Kella jõe äärsete maaparandusobjektide rekonstrueerimine ühtse Kella poldrina. Samuti tuleb igati hinnata Apametsa objekti rekonstrueerimislahendust, mille kohaselt jäetakse vetekaitsemaad allikale alale kiindlast astangu veeru jalamile.

Kuigi majandi tootmiskeskused paiknevad praktiliselt kaitsmata paemaadel Kallastel — Tabasalus, Väänas ja Kumnas, on nendes piirkondades loomakasvatusest pärinev keskkonda satuv erireostus võrdlemisi väike, kuna kanalate seisund vastab vetekaitse nõuetele.

Kõik ülaltoodu tõestab veel kord, et on võimalik arendada intensiivset tootmist ka keerulistes looduslikes tingimustes, säilitades seejuures tootmisele endale vajalikud puhta vee ressursid.

7. Vääna jõe org.

Põhja-Eestis on palju jõeorge. Igaühel on oma nägu ja elulugu, nii nagu Vääna jõe orulgi. Oieti on siin olemas kaks orgu. Üks neist on lai — enamasti laugete veerudega, vagumus, mis lõhestab Põhja-Eesti paekallast.

Selle vasakpoolne serv on Väänast mere poole kohati väga järsk ja kõrgete lubjakivi paljanditega. Teine aga kujutab endast vagumuse kitsast järskude veerudega ja liivaste või saviste kallastega orgu, milles voolab tänapäevane Vääna jõgi. Esimene neist orgudest on tekkinud juba ammu, miljon aastat tagasi või veelgi varem, kuni maailmamere tase oli mitusada meetrit madalam ja praeguse Balti mere põhjal voolasid jõed. Hiljem aga, kui Eestit kattis Skandinaaviast tulnud liustik, täitis vana org liustikuga kaasa toodud ja liiem tema sulamisel tekkinud setetega (liiv, kruus, rähk, viirsviims.). On võimalik, et selle vana orgu algust tähistab praegu Vahiküla juures asuv ilus jõgi.

Pärast mandriää taandumist oli Põhja-Eesti veel pikka aega mitmete veekogude põhjaks, kuid maapinna tõusu tõttu need veekogud taandusid ja nii hakkas umbes 4000—4500 a. tagasi tekkima Vääna jõgi. Et vana vagumuse põhi on võrdlemisi tasane ja ta kõrgus merepinna suhtes väike, siis on ka Vääna jõe org mitte eriti sügav ja iseloomulike suhteliselt väike. Jõe alamiooksul on selle tõttu kujunenud torredalid lookid, millele teket on soodustanud veel jõesuudme ummistamine merest lainetega väljapaistava liivaga.

Aeg-ajalt toimub Vääna jõe orus maalihked. Neist suurim oli paarkümmend aastat tagasi, mil osa oru veerust varises lõrke ja tõkestas mõneks ajaks jõevoolu. Sellised maalihked tekiavad sageli kevadel, kui suurvee ajal uuristatakse iökallast eriti palju ja siis äkki vaiuvad viirsviiridel lasuvad veega täitunud liivad vette.

Nagu näitab see üpris kasin üleval, on Vääna jõe oru senine elukäik olnud küllaltki kirju. Nüüd ta jätkub juba inimese tegevuse areenil, tahaks loota, et

selle tagajärjel ta elukäiku ei häiritaks liiga palju.

8. Türisalu pank.

Türisalu pank on üks osa suurejoonelisest Balti kiindlast, mille maismaaline osa Eestis kannab Põhja-Eesti paekalda nime. Pangalt avanee vaade sinisele merele, valgele plaazile Vääna-Jõe suus ja roheline metsale on kiindlasti tuttav igaühle.

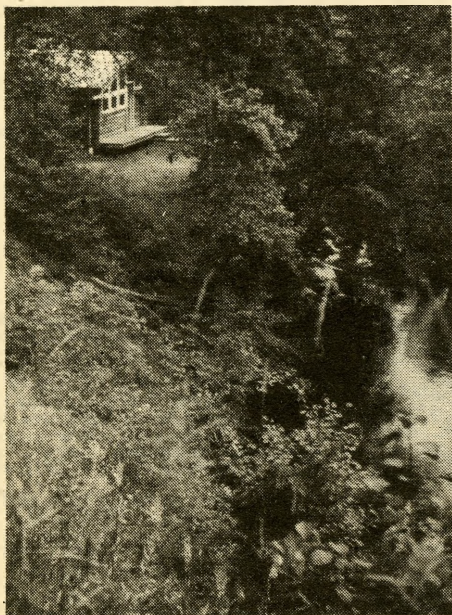
Paekalda kõrgus Türisalus on peaaegu 30 m, millest 9—10 m moodustab paas, selle all on 3—3,5 m liivakive, 3,5—4,0 m musta kiltkivi, mille all omakorda tulevad liivakivid, suures osas juba rusukalda all.

Paekallas kerkis merest juba 7000—7500 aastat tagasi. Pärast seda algas paekalda intensiivne purustamine lainetusega. See kestis mõned tuhanded aastad ja selle aja looksul omandas paekallas ka järsakulise kuju. Meretaseme alanedes murrutus lakkas.

Kuidas aga üldse kujunes paekallas, ei ole veel päris selge. See on otseselt seotud Soome lahe tekimise probleemiga. Paljude uurijate arvates voolas praeguse Soome lahe kohal enam kui miljon aastat tagasi idast lähtuv jõgi oma rohkete nii lõunast kui põhjast suubuvate liisajõgedega, mille ümmisustel tekkis lai org järema lõunaveeruga. Muidugi, selle ürgoru veer on läbi teinud väga keerulise arengu, milles lisaks jõgedele ja mitmetele veekogudele osalesid ka liustikud. Selle lakkamata arengu (ja jätkuva) üheks hetkeks on paekalda praegune kuju.

Türisalu panga taimkattele anavad taas näo loopealsed. Need on siin isegi üsna harukordsed, sest nendel on kadaka kõrval peamiseks ilme andjaks madalad kollaselt õites puhkevad pöösasmaranad. Selliseid pöösasmarana loodused leidub maailmas veel ainult Ülandi ja Gotlandi saarte lõunaosas, ikka seal, kus Läänemere vetest tõusmine oli sellel paeplatool suhteliselt varajane. Pöösasmaran ongi meie nn. primaarsete loodude kõige alulaadsemaid tüüpe ja selle taime levik siin ulatub aastasadadesse, kus merest vabanenud viljatul, suvel eriti läbilikuvall lubjakividel kujunes esmakordne taimkate. Pioneeritaim on pöösasmaran tänini näitaks ka Alaska, Uurali ja Altai liustikueelseil rusukaladel. Eestis leidub teda looduses veel ainult Pärnu-Jaagupi lähedal. Enges, kus seda looduse ajaloo kroonikut kirjeldas kooliõpetajast kodu-uurija Eduard Kildemaa

Seega aitab ka Türisalu loopealne lahti mõtestada looduse mõõdaniku aastatuhandeid



Vääna jõe ääres
L. Soopere foto